

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald

Location: Ukraine

Author(s): Olga Olegivna Smolina

Title: Проблематика та методологія дисертаційних досліджень православної монастирської культури: кінець XX – початок XXI століть
Problem and methodology of dissertation researches of the Orthodox monastic culture: the end of the XX – the beginning of the XXI century

Issue: 4/2012

Citation style: Olga Olegivna Smolina. "Проблематика та методологія дисертаційних досліджень православної монастирської культури: кінець XX – початок XXI століть". Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв 4:54-58.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=666656>

26. Clayton M. Scholars get religion / M. Clayton // The Christian Science Monitor. – 2002. – February 26.
 27. The American university in a postsecular age / Ed. by Douglas Jacobsen and Rhonda Hustedt Jacobsen. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 280 p.
 28. Porterfield A. Religious pluralism, the study of religion and "postsecular" culture / A. Porterfield // The American university in a postsecular age / Ed. by Douglas Jacobsen and Rhonda Hustedt Jacobsen. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – P. 186-201.
 29. McClure J. Partial Faiths: Postsecular Fiction in the Age of Pynchon and Morrison / J. McClure. – Athens: University of Georgia Press, 2007. – 209 p.
 30. Noble I. Theological interpretation of culture in post-communist context: central and east european search for roots. – Ashgate: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 224 p.

УДК 261.6:271

Ольга Олегівна Смоліна,
 кандидат мистецтвознавства,
 доцент Східноукраїнського національного
 університету ім. В.Дала

**ПРОБЛЕМАТИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
 ПРАВОСЛАВНОЇ МОНАСТІРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ:
 кінець XX – початок XXI століть**

У статті наводяться дані аналізу більше 60 дисертацій кінця XX – початку XXI ст., присвячених вивченню православної монастирської культури. Розглянуті тематичні й методологічні напрями та зроблений висновок щодо подальших шляхів наукових досліджень зазначеного об'єкта.

Ключові слова: православний монастир, чернецтво, монастирська культура, наукові дослідження, дисертації.

In given article is the data of the analysis more than 60 dissertations of end XX – beginnings XXI centuries, devoted to studying of orthodox monastic culture. Thematic and methodological directions in them are considered and has done the conclusion about the further ways of scientific researches of the given object.

Keywords: an orthodox monastery, a monkhood, monastic culture, scientific researches, dissertations.

Уже неодноразово відзначалося, що зі зміною історико-політичної ситуації значно активізувався процес дослідження релігійних феноменів на пострадянському просторі. Переважна більшість дисертаційних робіт цього напрямку в Україні, Росії й Білорусії кінця XX – початку XXI століть присвячена дослідженню різних проявів Православ'я. Серед них певний відсоток пов'язаний з розглядом феномена чернецтва, православної монастирської й близьких за контекстом явищ. Сьогодні, коли минуло більше ніж 10 років XXI століття, актуально проаналізувати проблематику, галузеву спрямованість і методологічні засади частини цих дисертаційних робіт. Опис даного типу робіт з обраної проблематики є відсутнім (за винятком аналізу джерел відповідно до конкретної проблеми, що міститься в кожній дисертації й авторефераті).

Для аналізу були взяті більше 60 авторефератів і дисертацій світських досліджень, присвячених проблемам вивчення православних монастирів і чернецтва й захищених в Україні й Росії в часовий проміжок з 1997 по 2011 роки. Метою цього аналізу й даної статті є:

- розкрити специфіку вивчення монастирів і чернецтва новітнього часу;
- розглянути напрями методології в даному типі досліджень;
- виявити лакуни й, відповідно, можливі шляхи подальших досліджень.

Більшість дисертацій, про які йдеться, написані на здобуття наукового ступеня кандидата наук, десять робіт – на здобуття наукового ступеня доктора наук. У якості критеріїв для аналізу дисертацій пропонуються такі: галузь знань і спеціальність, з яких написано дослідження; тематика дисертації; використана методологія й методи.

З галузей знань, а отже, і ракурсу розгляду монастирів і чернецтва, переважають історичні науки – 25 дисертацій (з них 3 докторські). Найбільш часто зустрічаються спеціальності "Історія України" ("Вітчизняна історія" у Російській Федерації), "етнографія, етнологія, антропологія" (у Росії), а також в одній з дисертацій спеціальність "теорія та історія культури". Другою за частотою обрань є галузь "філософські науки" – 19 дисертацій (з них 3 докторські). Тут найбільш популярними спеціальностями є "релігієзнавство", "соціальна філософія", "філософська антропологія й філософія культури", а також "теорія та історія культури". Набирає популярності одна з нових галузей науки – культурологія. За цією тематикою в позначений період було написано 13 дисертаційних досліджень (з них 2 докторські) за спеціальністю "теорія та історія культури". Усього лише дві роботи були подані на здобуття наукового ступеня доктора й кандидата архітектури. Відтак, переважає філософсько-культурологічний дискурс вивчення монастирів і чернецтва.

Що стосується тематики аналізованих робіт, то тут безумовним лідером є регіональний аспект досліджень. Такий ракурс, на думку І.А.Азізян, є "надзвичайно позитивним моментом, що свідчить про невідворотний процес глобалізації, який супроводжує активний розвиток регіонів та їх самосвідомості (у тому числі наукової) і затвердження себе у світі" [11, 619]. Автори дисертацій зосереджені на аналізі специфіки окремих монастирів (наприклад, Родченко І.Г. "Культура Валаамського монастиря в середині XIX століття" (Санкт-Петербург, 2003); Васиховська Н.С. "Кієво-Печерський монастир у другій половині XI – першій половині XIII століття" (Тюмень, 2009); Коровін В.Д. "Свйазький успенський монастир у контексті соціально-економічної, політичної й релігійної історії Казанського Краю в середині XVI – початку XX ст." (Москва, 2009); Патюліна Н.Д. "Соціальне служіння Миколо-Угреського ставропігіального монастиря в контексті державно-церковних відносин: кінець XIV – початок XXI ст." (Москва, 2010); Башнін Н.В. "Дионісієво-Глушицький монастир – центр соціально-економічного й духовного життя Кубено-Заозерського краю в XV – XVII ст." (Санкт-Петербург, 2011) і багато інших). Ряд авторів розглядають специфіку монастирів конкретного міста (Яременко М.В. "Формування та основні характеристики чернецтва київських чоловічих монастирів (20-ті – середина 80-х рр. XVIII ст.)" (Київ, 2001); Єфремова Ю.В. "Константинопольські монастирі другої половини IX століття як центри візантійської художньої культури" (Москва, 2006); Балашова Т.В. "Московські монастирі в соціокультурному середовищі столичного міста другої половини XIX – початку XX століття" (Москва, 2007) та інші) або конкретного історичного регіону, області, єпархії (Абдуллаєва М.А. "Православні храми та монастирі Криму як осередки духовного життя грецького населення (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.)" (Київ, 2001); Кривосова М.А. "Архітектура монастирів Західного Сибіру (XVII–XX століття)" (Новосибірськ, 2003); Євсєєва О.В. "Пінезькі монастирі Архангельської губернії в XVII – початку XX століття" (Сиктивкар, 2006); Овчинников В.О. "Монастирі російської православної церкви на півдні Західного Сибіру (кінець XVIII – початок XXI ст.)" (Кемерово, 2011) та інші).

Існує низка робіт, у яких автори прагнуть виявити специфіку (у тому або іншому контексті) монастирів окремої держави, оперуючи такими поняттями, як "українські монастирі", "російське чернецтво", "монастирська культура Болгарії", "балканські монастирі" (наприклад, Кучмаєва Ю.Г. "Духовні основи монастирської культури середньовічної Болгарії (IX – XIV ст.)" (Москва, 2003); Ільвицька С.В. "Закономірності формування архітектури православних монастирських комплексів (на прикладі балканських країн)" (Москва, 2005); Климов В.В. "Православне чернецтво в Україні: релігієзнавчий аналіз суспільно значущої діяльності в проблемному дискурсі національної історії" (Київ, 2008); Шафажинська Н.Є. "Російське чернецтво як історико-культурне явище" (Москва, 2010) та інші).

Автор Н.А.Хафізова у своїй кандидатській дисертації пропонує соціально-філософський аналіз чернецтва в цілому. Автор наголошує на соціальній діяльності монастиря, хоча, безумовно, цією діяльністю сутність монастиря не обмежується. Монастир же іншого, споглядального типу, сприймається автором як такий, що перебуває на стадії "соціальної деградації" [13, 7].

Відтак, за "широотою охоплення" об'єктів у аналізованих дисертаційних роботах представлені всі можливі приклади – від окремого монастиря до явища чернецтва в цілому. Що стосується тематики, то дослідники звертають увагу на досить різноманітні аспекти життя й історії монастирів і чернецтва. Традиційним (ще з радянських часів) об'єктом інтересу є соціально-економічна й господарська діяльність монастирів (Шкрібітько О.О. "Господарська діяльність монастирів Степової України в XVI – XVIII ст." (Донецьк, 2007); Лавріненко Н.П. "Соціально-економічне становище та культурно-освітня діяльність православних монастирів півдня Київської єпархії (1793-1917 рр.)" (Черкаси, 2008); Адаменко О.Н. "Землеволодіння й господарство Спасо-Кам'яного монастиря в XV–XVII століттях" (Архангельськ, 2008) та інші).

Наступною популярною проблемою досліджень є особливості побутування православних монастирів різних історичних періодів (Стікіна Н.В. "Повсякденне життя російського православного монастиря в другій половині XIX – першій чверті XX ст. (на матеріалах Вологодської єпархії)" (Архангельськ, 2007); Харін Є.С. "Давньоруське чернецтво в XI–XIII ст.: побут і норони" (Іжевськ, 2007) та інші). Автори аналізують такі аспекти повсякденності, як історико-географічне й предметне середовище, внутрішнє оздоблення храмів і приміщень, особливості монастирського богослужіння, трапези й праці, система повсякденних відносин в обителях, обставини вступу до монастиря, одяг ченців, а також деякі аксеологічні уявлення ченців (про хворобу й смерть, святість і гріховність). Згідно з історичною специфікою досліджень автори обмежуються констатацією виявлених фактів і не вдаються до філософських і культурологічних узагальнень.

У більшості дисертацій в якості матеріалу досліджень фігурують факти й пам'ятники, що мають відношення до чоловічих обителів. У зв'язку з цим низка авторів звертають увагу на дослідження специфіки жіночих монастирів. Так, докторська дисертація О.В.Кириченка цікава своїм ракурсом вивчення проблеми. Історію жіночих монастирів у Росії XIX – середині XX століть автор розглядає крізь призму поняття "подвижництво". На його думку, "подвижництво" – релігійний (православний) і соціокультурний феномен, що виник у Росії на ґрунті масового навернення православних жінок до ранньохристиянських ідеалів святості й суворого духовного життя, що вилився в створення численних громад і спільно-жительних монастирів, що проіснував з початку XIX до середини XX ст." [6, 3]. Визнаючи факт дуже бурхливого розвитку жіночих монастирів у позначений час у Російській імперії, разом з тим хочеться відзначити, що подвижництво як явище можна віднести до всіх монастирів усіх часів (похідне від "подвиг" – "подвизатися" – популярне поняття чернечого лексикону). Подвижництво є риса чернечого

життя в цілому, має різні форми вираження й не може бути віднесене тільки до жіночих монастирів певного регіону й періоду.

Дослідник Л.В.Куришова концентрує свою увагу на історії виникнення, господарській і соціокультурній діяльності жіночих монастирів Волгоградської області. Слід зазначити, що такий ракурс властивий більшості проаналізованих дисертаційних робіт з даної тематики.

І.В.Астер у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук звернулася до вивчення сучасного російського православного чернецтва. Як зауважує автор, для більшості тих, хто сьогодні в Росії відносить себе до Православ'я, релігія є більшою мірою етнічним, ніж світоглядним фактором. Водночас важко погодитися з деякими висновками дисертації. Наприклад, автор пише: "На сьогоднішній день важко позначити тенденції розвитку російського православного чернецтва. Нова стратегія може бути дуже різною; але, насамперед, воно повинне зробити вибір між альтернативними установками: інтеграції в соціокультурну сферу або неінтеграції" [3, 20]. На нашу думку, ця проблема в принципі не може бути розв'язана, а своєрідною відповіддю на неї, що вже існує, є сформовані два типи православного чернецтва – соціальне й споглядальне.

У низці дисертацій автори звертаються до культурологічного аспекту проблеми. Так, Т.М.Арцибашева зосередила свою увагу на аналізі процесу взаємодії культур у перехідну епоху (XVII століття) на матеріалі православних монастирів Курського краю. Автор констатує, що "традиційна монастирська культура, релігійно-монологічна за своєю природою, існуючи на "стику" різних конфесіональних і етнічних культур у перехідну епоху, актуалізує культурний діалог, активно запозичує "чужі" соціогосподарчі й художні форми та змінює усталений середньовічний канон, народжуючи нову комбінацію "свого" і "чужого", де міра "свого" – непорушність релігійної догми й духовних підвалин; культурна творчість йде шляхом збагачення старих і народження нових художніх прийомів і форм" [2, 4]. Оцінюючи в цілому позитивно результат різних впливів на монастирі Курського краю, автор вважає, що "культурний синтез як результат взаємовпливів різних конфесіональних, етнічних і субкультур, приводить до ускладнення, збагачення монастирської культури, розширенню культурної сприйнятливості, що доводять і особливості побутування літератури; і зміна іконографії; і стилістика архітектонічних форм, що виростає з перетинання й збагачення різноетнічних художніх принципів й образів" [2, 22]. Водночас автор практично не зауважує власної тези, висловленої декількома сторінками вище: "У структурі й діяльності монастирів з'являються риси, що свідчать про настання нових часів, про швидкі соціальні й духовні зміни. Підсилюється їхнє загальнокультурне служіння й на багато років переривається розвиток духовного подвижництва" [2, 12]. Отже, об'єктивний аналіз дозволить у процесах XVII століття побачити не тільки збагачення монастирської культури іншокультурними впливами, а й втрату нею своєї специфіки, що полягає, як відомо, у молитовному подвигу. У цю перехідну епоху, на нашу думку, відбувається витіснення соціальним типом чернецтва його споглядального типу.

Дисертаційне дослідження І.Г.Родченка, присвячене Валаамському монастирю, перебуває в руслі наявних традицій вивчення подібних об'єктів [12]. Від узагальнюючих відомостей з історії монастирів у російській культурі автор переходить до аналізу монастирської історії, природного середовища, історії й характеристик будівель на території Валаамського монастиря, а також його взаємин зі світом.

У докторській дисертації Н.Є.Шафажинської "Російське чернецтво як історико-культурне явище" охоплений надзвичайно великий часовий проміжок: з X до початку XXI століть. Автором вивчений і узагальнений колосальний за обсягом матеріал, розглянутий з погляду процесу історико-культурного розвитку чернецтва. Дослідник, на відміну від колег попередніх десятиліть, стоїть на позиціях високої оцінки ролі монастирів у російській культурі, підкреслюючи їх позитивний внесок у різні сфери життя суспільства: державно-політичну, наукову, літературну, художньо-естетичну, адміністративно-господарську та ін. Водночас низка положень, що подаються як наукова новизна дослідження, навряд чи можуть бути віднесені до цієї категорії висновків. Наприклад: "Розкрита сутність російського чернецтва як головного носія і творця вітчизняної аскетичної культури, змістовного феномена цілісного уявлення про християнську ідею соціокультурного й духовного служіння особистості в суспільстві, а також консолідуєчого суспільно-державного феномена; визначені зміст діяльності, тенденції й значення російського чернецтва як унікального історико-культурного явища, взаємозалежного й взаємодіючого із соціумом і самотньою вітчизняною культурою; <...> розкрита сутність чернечого служіння як культурно-морального зразка християнської етики на прикладах особистісного творчого служіння видатних діячів російського чернецтва й Патріархів Російської Православної Церкви" [14, 16-17].

Практично у всіх перерахованих роботах зі спеціальністю "теорія й історія культури" у тексті містяться словосполучення "монастирська культура" або "чернеча культура". Серед дослідників, які зупиняються на аналізі й визначенні цього явища, Т.М.Арцибашева. Вона вважає, що "монастирська культура – цілісний спосіб буття (мета, засоби, результати) конкретної локальної християнської спільноти, який складається в особливий історично мінливий тип культури" [2, 8]. Слід зазначити, що таке широке визначення застосовне не тільки до монастирської культури, а й до іншого типу християнської спільноти, наприклад, парафії, громади, братства. Автор також характеризує монастирську культуру як "релігійно-монологічну за своєю природою", що, на нашу думку, є таким, якщо розглядати це явище з позицій секулярної культури, для якої Бог не є особистістю й об'єктом дії. Якщо ж урахувати й православний погляд, то монастирська культура є діалогічною в системі "людина – Бог". Стосовно ж соціо-

льного типу монастирської культури з його розвиненими економічними, добродійними, суспільно-благодійними, художніми й іншими зв'язками, то мова може йти про її полілогічність у системі "монастир – Бог, суспільство, особистість".

І.Г.Родченко визначає поняття "монастирська культура" як ключове для свого дослідження: "Виходячи з функціоналістського визначення культури, прийнятого в якості методологічного для нашого дослідження, "монастирську культуру" можна коротко визначити як сукупний спосіб і результату духовної діяльності тих, хто обрав спосіб життя як зречення світу в досягненні ідеалу християнської досконалості. <...> Монастирська культура є органічною системою учасників (послушників і ченців), видів діяльності (пильнування, трезвіння, молитва, піст, слухняність тощо) і відносин (адміністративна й духовна ієрархія, братство), де кожна частина існує як засіб для досягнення особистої духовної досконалості кожним членом громади. Саме монастирська культура, у сукупності матеріальна й духовна, дає досвід побудови гармонічного цілого" [12, 19].

Дослідник Ю.Г.Кучмаєва в дисертації "Духовні основи монастирської культури середньовічної Болгарії" зауважує: "правомірно порушити питання й про інше, більш вузьке тлумачення поняття й феномена "монастирська культура", співвідносячи його з якістю повсякденного життя середньовічного чернецтва, з подвигом духовного життя насельників монастирів і скитів, що свідчить про найбільш досконале явлення у світі завітів християнства" [9, 9].

Як можна помітити, зміст усіх наведених визначень балансує між двома полюсами: прагненням підкреслити більшою мірою об'єктивовану, втілену або духовно-змістовну складову монастирської культури, її зв'язок зі світом або її зречення світу. Тут, імовірно, можна провести певну межу між культурою "монастирською" і культурою "чернечою". Крім того, монастирська культура не є монолітом. Цілком правомірно виділити такі три її типи, як тип соціального служіння, споглядального напрямку й "вченого чернецтва". Отже, відносно нове поняття "монастирська культура" не визначає вичерпно цього феномена й вимагає подальших культурологічних досліджень.

Проаналізовані дисертації дають уявлення про переважні методологічні напрямки даного типу досліджень. У роботах, написаних з історичних спеціальностей, природно переважає метод історизму, порівняльно-історичний аналіз, компаративний підхід (15 дисертацій з розглянутих). Однак лідирують системний і комплексний підходи (21 робота). Ту ж саму ситуацію спостерігала І.А.Азизян. Аналізуючи дисертації архітектурознавчого напрямку, вона зазначає: "Широко розповсюдженим є комплексний метод (хоча й не завжди зрозуміло, що входить у це поняття <...>). Ще більш популярним є системний підхід або системно-діяльнісний метод аналізу <...>" [11, 645]. Автори, що застосовують комплексний або системний підходи в дослідженні монастирської культури, очевидно, мають на увазі різні методології. Так, С.В.Ільвицька характеризує системний підхід як "подання монастирського ансамблю як єдиного територіального й композиційного цілого" [5, 7]. О.І.Костяєв використовує "системний підхід до культурогенезу, розроблений А.Я.Флієром" [8, 6]. Т.М.Арцибашева пише: "Системно-типологічний підхід, припускаючи тристоронній розгляд соціокультурної реальності – архітектонічний, функціональний і історичний аналізи – виявляє особливості функціонування системи та її розвитку, виявляючи в ній типологічне й загальне, особливе й одиначне, творче й репродуктивне, раціональне й ірраціональне" [2, 9]. Ю.Г.Кучмаєва пише: "У якості методологічної основи ухвалюється принцип системності, оскільки явище розглядається як цілісна система суми елементів, пов'язаних між собою функціонально залежністю" [9, 4]. Відтак, у цих роботах дослідники не пов'язують системну методологію з підходом, розробленим Г.П.Щедровицьким. Очевидно, до комплексного підходу в такому його розумінні примикає також широко використовувана методологія міждисциплінарного дослідження (Н.Є.Шафажинська, С.В.Чадаєва, І.Г.Родченко, І.М.Ломачинська, Н.В.Стікіна, О.Н.Саган та ін.).

У низці дисертацій дослідники спираються на авторські методології. Так, Л.В.Михайлова спирається на авторську методологію, запропоновану М.М.Теребіхіним, яку називають сакрально-географічною. Вона розроблена для вивчення сакральної географії Півночі, де вчений "головну увагу приділяє космологічній "географії" поморів, що описує не реальний географічний простір, а священний простір християнського універсуму, що перетворював земну географію Російської Півночі в космографію гірського світу" [10, 5]. Дослідник Є.С.Харін спирається на концепцію повсякденності, запропоновану В.Худенком, а О.М.Адаменко – на мікроісторичний підхід (Н.В.Соколова).

Низка дослідників для вивчення монастирської дійсності з погляду релігієзнавства як філософської спеціальності обрали основним метод конфесійної неупередженості (В.В.Климов, О.Н.Саган, І.М.Ломачинська). Цей метод, на нашу думку, обґрунтований у випадку, коли соціальний аспект діяльності монастиря вважається основним. Якщо ж звертається увага й на духовно-психологічну, молитовну сторону монастирського життя, то більш продуктивною уявляється теза М.М.Бахтіна про "участну" свідомість. Цей підхід використаний О.О.Корнецовою для аналізу феномена старцівства. Дослідниця обирає "третю позицію": "У нашому випадку вона означає, що наукова свідомість, зберігаючи свої визначальні риси й мету, разом з тим повинна бути причетною до описуваного досвіду, в тій або іншій мірі розділяти його й на нього відгукуватися, міняючи власні установки залежно від змісту, що опановується" [7, 8-9]. Автори О.Ю.Андріанов і І.В.Астер застосували для аналізу особливостей сучасного чернецтва й мотивації відходу в монастир метод включеного спостереження, безпосередньо працюючи певний період у монастирі в якості "трудників" [1, 3]. Що стосується дисертацій культурологічного

напряму, то тут, як помітила Ю.В.Єфремова, "Головна проблема методології полягає в тому, що в сучасній культурології немає єдиної розробленої системи методів дослідження й категоріального апарату, внаслідок чого культурологічні роботи відрізняються великим ступенем варіативності" [4, 9]. Тут популярними є семіотичний, феноменологічний, герменевтичний підходи.

Відтак, проведений аналіз дисертаційних робіт показав, що монастир, чернецтво й монастирська культура є сьогодні популярними об'єктами досліджень. У якості предмета вивчення виступають різні аспекти проблеми: історія, економічна й соціально-культурна діяльність (найпопулярніші), аскетика, типологія, архітектурний ансамбль, мотивація відходу в монастир, а також особливості православного чернецтва початку ХХІ століття. Ці сторони монастирського життя розглядаються переважно в контексті історичної й філософсько-культурологічної проблематики. У низці робіт дається визначення поняттю "монастирська культура". Разом з тим, незважаючи на переважання системного й комплексного підходів, монастирська культура розглядається все ж таки як сума різних аспектів життя суспільства: від економіки до мистецтва. У зв'язку із цим необхідно звернути увагу на розгляд монастирської культури як власне культури. Такий підхід, мабуть, припускає аналіз властивого їй сприйняття часу й простору, антропологічної, екологічної, аксеологічної та інших концепцій як необхідних складових явища культури.

Використані джерела

1. Андрианов А.Ю. Причины и обстоятельства ухода в мужские православные монастыри в России XIX – начала ХХІ веков: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. исторических наук: спец. 07.00.07 "этнография, этнология и антропология" / Андрианов А. Ю. – М., 2009. – 27 с.
2. Арцыбашева Т.Н. Монастырь на стыке культур (На примере монастырей Курского края Московской Руси 17 века): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. культурологии: спец. 24.00.02 "Историческая культурология" / Т.Н.Арцыбашева. – СПб., 1997. – 24 с.
3. Астэр И.В. Современное русское православное монашество как социокультурный феномен: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. философских наук: спец. 09.00.13 "религиоведение, философская антропология, философия культуры" / И. В. Астэр. – СПб., 2009. – 23 с.
4. Єфремова Ю.В. Константинопольские монастыри второй половины IX века как центры византийской художественной культуры: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. культурологии: спец. 24.00.01 "теория и история культуры" / Юлия Вячеславовна Єфремова. – М., 2006. – 24 с.
5. Ильвицкая С.В. Закономерности формирования архитектуры православных монастырских комплексов (на примере балканских стран): автореф. дис. на соискание уч. степени доктора архитектуры: спец. 18.00.02 "архитектура зданий и сооружений. Творческие концепции архитектурной деятельности" / С. В. Ильвицкая. – М., 2005. – 57 с.
6. Кириченко О.В. Женское православное подвижничество в России (XIX середина ХХ в.): автореф. дис. на соискание уч. степени докт. исторических наук: спец. 07.00.07 "этнография, этнология, антропология" / О. В.Кириченко – М., 2011. – 38 с.
7. Корнецова О.А. Феномен старчества в православной культуре: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. философских наук: спец. 24.00.01 "теория и история культуры" / О. А. Корнецова. – Ростов-на-Дону, 2004. – 28 с.
8. Костяев А.И. Время: социально-философский анализ смыслов в православной культуре: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. философских наук: спец. 24.00.01 "теория и история культуры" / А. И. Костяев. – М., 2002. – 22 с.
9. Кучмаева Ю.Г. Духовные основы монастырской культуры средневековой Болгарии (IX-XIV вв.): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. культурологических наук: спец. 24.00.01 "теория и история культуры" / Ю.Г. Кучмаева – М., 2003. – 31 с.
10. Михайлова Л.В. Семантические отношения реального и сакрального в культуре: на примере Валаама: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. философских наук: спец. 09.00.13 "философия и история религии, философская антропология, философия культуры" / Л. В. Михайлова. – СПб, 2009. – 27 с.
11. Очерки истории теории архитектуры Нового и Новейшего времени / Рос. акад. архитектуры и строит. наук, НИИ теории архитектуры и градостр-ва; под. ред. д. иск. И.А.Азизян. – СПб: Коло, 2009. – 656 с.
12. Родченко И.Г. Культура Валаамского монастыря в середине XIX века [Электронный ресурс] / Игорь Григорьевич Родченко – Режим доступа: http://www.krotov.info/history/19/56/rodch_02.html.
13. Хафизова Н.А. Монашество: социально-философский анализ: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. философских наук: спец. 09.00.11 "социальная философия" / Н. А. Хафизова. – Пермь, 2002. – 24 с.
14. Шафажинская Н.Е. Русское монашество как историко-культурное явление: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора культурологии: спец. 24.00.01 "теория и история культуры" / Н. Е. Шафажинская. – М., 2010. – 39 с.